

УДК 821.161.2-31+821.112.2-31]:94(100)"1914/1918"

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-4\(46\)-1413-1426](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-4(46)-1413-1426)

Лілік Ольга Олександрівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедр української мови, літератури та журналістики, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (Чернігів, Україна), <http://orcid.org/0000-0002-5187-1944>

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА ЯК ТЕКСТ В УКРАЇНСЬКІЙ (ЗА РОМАНОМ Р. АНДРІЯШИКА «ДОДОМУ НЕМА ВОРОТТЯ») І НІМЕЦЬКІЙ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «НА ЗАХІДНОМУ ФРОНТІ БЕЗ ЗМІН» Е.М. РЕМАРКА) ЛІТЕРАТУРАХ

Анотація. У статті досліджено особливості художнього осмислення подій Першої світової війни в українській (на матеріалі роману Р. Андріяшика «Додому нема вороття» і німецькій («На західному фронті без змін» Е.М. Ремарка) літературах.

Доведено, що у світовій літературі ХХ століття Перша світова війна як текст представлена в літературних творах письменників різних мистецьких поколінь і стилів, а також різних національних літератур, створюючи потужний художньо-естетичний і семантичний пласт.

З'ясовано, що події Першої світової війни відображено в романі українського письменника-шістдесятника Р. Андріяшика, де зацентровано на світовідчуттях кожної окремої людини й усього народу в умовах суспільного катаклізму, яким стала війна на українських землях. Головний герой Оксен Супора був примусово мобілізований на фронт для захисту імперських інтересів і амбіцій Австро-Угорської імперії, перебуваючи в межовій ситуації, він переконується в безглузді й антигуманному характері війни.

Автор показує руйнівний вплив війни на гуцулів, які зазнають фізичного і психологічного тиску з боку румунської влади, внаслідок чого руйнується традиційний уклад народного життя, змінюється ментальність.

Зацентровано, що найвидатнішим твором німецької літератури про Першу світову війну став роман «На Західному фронті без змін», автор якого Е.М. Ремарк, узагальнивши власний досвід і проаналізувавши широкий суспільний контекст, через світосприйняття молодого солдата Пауля Баумера продемонстрував, як молоде покоління німців звільнялося від впливу пропаганди й усвідомлювало злочинну сутність війни.

Констатовано, що спільним для обох творів є їхній песимістичний характер, фокалізація (події й ситуації зображено через призму світосприйняття молодого чоловіка, учасника бойових дій (Оксена Супори і Пауля Баумера), який, втративши здоров'я й зазнавши краху ілюзій, усвідомлює злочинну сутність війни), прагнення продемонструвати антигуманістичну й абсурдну природу війни й попередити людство щодо її повторення, поєднання реалістичності описів з екзистенційністю проблематики досліджуваних романів.

Ключові слова: роман, образ, головний герой, війна, літературний твір, сюжет, література.

Lilik Olha Oleksandrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Department of Ukrainian Language, Literature and Journalism, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», (Chernihiv, Ukraine), <http://orcid.org/0000-0002-5187-1944>

**THE FIRST WORLD WAR AS A TEXT IN UKRAINIAN
(BASED ON THE NOVEL “THERE IS NO RETURN HOME” BY
R. ANDRIYASHIK) AND GERMAN (BASED ON THE NOVEL “ON
THE WESTERN FRONT WITHOUT CHANGES” BY E.M.
REMARQUE) LITERATURE**

Abstract. The article examines the features of the artistic understanding of the events of the First World War in Ukrainian (based on the material of the novel by R. Andriyashik «There is no return home» and German («On the Western Front without changes» by E.M. Remarque) literature.

It is proven that in world literature of the 20th century, the First World War as a text is presented in the literary works of writers of different artistic generations and styles, as well as different national literatures, creating a powerful artistic, aesthetic and semantic layer.

It is found out that the events of the First World War are reflected in the novel by the Ukrainian writer of the sixties R. Andriyashik, where the emphasis is on the worldview of each individual person and the entire people in the conditions of the social cataclysm that the war on Ukrainian lands has become. The main character Oksen Supora was forcibly mobilized to the front to protect the imperial interests and ambitions of the Austro-Hungarian Empire, being in a borderline situation, he becomes convinced of the absurdity and inhumane nature of the war. The author shows the destructive impact of the war on the Hutsuls, who are subjected to physical and psychological pressure from the Romanian authorities, as a result of which the traditional way of life of the people is destroyed, the mentality changes.

It is emphasized that the most outstanding work of German literature about the First World War was the novel «On the Western Front Without Changes», the author of which E.M. Remarque, having summarized his own experience and analyzed the broad social context, demonstrated through the worldview of the young soldier Paul Baumer how the younger generation of Germans freed themselves from the influence of propaganda and realized the criminal essence of the war.

It is stated that both works have in common their pessimistic nature, focalization (events and situations are depicted through the prism of the worldview of a young man, a participant in the hostilities (Oxen Supora and Paul Baumer), who, having lost his health and having experienced the collapse of illusions, realizes criminal nature of war), the desire to demonstrate the antihumanistic and absurd nature of war and to warn humanity against its repetition, the combination of realism of descriptions with the existential nature of the problems of the studied novels.

Keywords: novel, image, main character, war, literary work, plot, literature.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Війна належить до найтяжчих граничних випробувань, які може пережити людина. Такий досвід зазвичай супроводжується внутрішньою розгубленістю, стражданням і психологічною нестабільністю тих, хто змушений жити в умовах порушеної гармонії. Для фізичного й психічного виживання людина продукує певні захисні механізми, що допомагають їй витримувати найскладніші життєві обставини. Водночас переживання трагічних або героїчних подій, а також безпосереднє спостереження за історичними й суспільними потрясіннями часто спонукає особистість, а передусім творчу, зафіксувати побачене й пережите, щоб передати це наступним поколінням.

В українській літературі до початку повномасштабного російського вторгнення війна осмислювалася багатогранно. З одного боку, вона поставала в літературних творах як трагедія, адже була пов'язана з руйнуванням, людськими втратами, каліцтвами та насильницьким нав'язуванням ідеологій з боку тоталітарних режимів. З іншого боку, саме в умовах війни розкриваються найкращі людські риси – здатність до співчуття, милосердя, відвага, готовність підтримати й допомогти іншим.

У світовій літературі сформувався корпус творів про події Першої світової війни, з них найбільш відомими є «На Західному фронті без змін» Е.М. Ремарка, «Прощай, зброе!» Е. Гемінгвея, «Смерть героя» Р. Олдінгтона, «Сіль землі» Ю. Віттліна, «В сталевих грозах» Е. Юнгера тощо. Події Першої світової війни не стали центральною темою

українського письменства, адже здебільшого розглядалися побіжно, у контексті інших актуальних проблем тогочасного суспільства. Найчастіше до цієї теми зверталися митці західноукраїнського регіону, зокрема В. Стефаник, О. Кобилянська, Марко Черемшина, О. Турянський. Окрему увагу привертає роман Гео Шкурупія «Жанна-батальйонерка», у якому Перша світова війна постала як братовбивчий конфлікт, що розділив українців, змушених воювати у складі протиборчих імперій – Російської та Австро-Угорської.

З'ясувати особливості художнього відображення подій Першої світової війни у творчості українських письменників можна шляхом їхнього зіставлення з творами представників інших літератур. Для цього було обрано роману українського письменника-шістдесятника Р. Андріяшика «Додому нема вороття» [1] і роману німецького прозаїка «На західному фронті без змін» Е.М. Ремарка [7].

Аналіз останніх публікацій. Особливості відображення воєнної тематики в літературних творах з'ясовували В. Гриневич, Ю. Ємець-Доброносова, І. Захарчук, К. Константинова, О. Лалюк, С. Луцій, О. Пухонська та інші. Творчість Р. Андріяшика загалом і його роман «Додому нема вороття» досліджували С.Квіт, В.Кузьменко, М.Слабошпицький, Л.Тарнашинська. Водночас маємо підстави констатувати, що в цих наукових публікаціях недостатньо повно потлумачено художньо-ідейний зміст, проблемно-тематичний спектр, образну систему зазначеного роману. У цьому контексті варто зауважити, що, на думку Р. Гром'яка, основна мета літературознавців щодо літературних текстів про Першу світову війну полягає в зосередженні уваги на створених письменниками текстах, які «своїм художнім світом корелюють із певним фронтом у якомусь регіоні, з діями відповідних військових формувань на певній, означеній у тексті території» [2, с. 274]. Він також наголошував на доцільності з'ясування, наскільки українці, не маючи тоді своєї національної держави, входячи до складу військових формувань чужих держав, відзначалися рівнем етнічно-національної ідентичності і чи зафіксували це художні тексти [2, с. 274]. Нам імпонує такий підхід до інтерпретації літературних творів, присвячених подіям Першої світової війни, а зокрема й обраних для дослідження романів.

Мета статті – дослідити особливості художнього осмислення подій Першої світової війни в українській (на матеріалі роману Р. Андріяшика «Додому нема вороття») і німецькій («На західному фронті без змін» Е.М. Ремарка) літературах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Такий суспільний феномен, як війна неодноразово ставав предметом наукових досліджень, через це поняття подекуди репрезентують багатовікову історію людства,

оскільки воно дає змогу продемонструвати загальносвітові тенденції суспільно-політичного розвитку, а водночас відображає яскраво виражену ментальність певного етносу, перипетії його історичного шляху.

Неоднозначність у тлумаченні феномену війни можна пояснити полісемічним характером цього поняття, зокрема у філософському енциклопедичному словнику (за редакцією В. Шинкарука) війна розглядається як складне суспільне явище, що передбачає виникнення збройних конфліктів між державами, класами або етносами з метою розв'язання антагоністичних суперечностей [13, с. 176]. На противагу цьому визначенню, у філософському словнику (за редакцією цього ж ученого) конкретизоване існування протилежних понять: «справедлива війна», що розглядається як така, що передбачає викорінення застарілих суспільних відносин, захист соціального ладу, уникнення гноблення в межах самої країни, й «несправедлива війна», що полягає в поневоленні інших країн і народів, а також активне впровадження експансіоністської політики [14, с. 272].

У науковому дискурсі існують різні визначення досліджуваного поняття, зокрема С. Денисов і К. Кардаш вважають, що війна – це організована збройна боротьба з метою збереження, відтворення або набуття спірних прав та інтересів, учасниками якої можуть бути держави, народи, а також окремі соціальні групи [3, с. 108]. Нам також імпонує визначення, запропоноване С. Сірим, згідно з яким війна є соціально-політичним явищем, пов'язаним із кардинальною зміною характеру відносин між державами, народами, націями чи окремими соціальними групами, а також переходом протиборчих сторін від застосування ненасильницьких форм і способів боротьби до прямого застосування зброї та інших насильницьких засобів для розв'язання певних суспільно-політичних, економічних, ідеологічних, а також національних, релігійних, територіальних та інших суперечностей [7, с. 126]. Отже, дослідники одностайні в думці, що війна – це соціально-політичний катаклізм, спрямований на розв'язання певної суперечності збройним шляхом. Результати соціологічних досліджень дають змогу констатувати, що поняття «війна» у свідомості пересічної особистості породжує як негативно забарвлені асоціативні одиниці (смерть, зброя, страждання, кров, кровопролиття, руйнування), так і позитивно марковані (захист, герой, вірність, патріотизм, обов'язок, перемога).

Перша світова війна посідає особливе місце в історії Європи, адже вона стала для європейських країн першим жахливим досвідом сучасного ведення воєнних дій. Цей глобальний воєнний конфлікт спричинив розпад чотирьох імперій – Австро-Угорської, Німецької, Османської і Російської.

Унаслідок цього такі країни, як Чехословаччина, Естонія, Фінляндія, Латвія, Литва, Польща, Югославія та на короткий час Україна, здобули незалежність. Ця війна зруйнувала всі звичні соціальні й державні відносини, змусила людину задуматися над попередніми цінностями і знайти місце в новій ворожій реальності. У літературних творах про Першу світову війну читач прагне віднайти описи військового життя, техніки, боїв, проте письменники намагаються відобразити не стільки воєнні події, скільки психологічний стан і внутрішній світ особистості в умовах такого суспільного катаклізму. Відповідно, провідними мотивами у цих творах стали показ долі людини в умовах війни, розкриття теми антагонізму війни і миру.

І. Стеф'юк зазначала, що для української літератури, присвяченої темі Першої світової війни, притаманне характерне «експресіоністичне змалювання до самозабуття людського болю, або ж екзистенційний пошук втраченого сенсу буття, або дадаїстичне доведення беззмістовності людського існування взагалі, або ж абстракціоністський шлях» [11]. При цьому дослідниця звертає увагу на використання письменниками прийому «рваного мовлення», яке віддзеркалює характер самої війни, адже зазначений мовленнєвий прийом сприяє відображенню прихованого болю, який «проривається страшними словами, чи затамовується в мовчазних паузах» [11]. Водночас в українській літературі в контексті відображення подій Першої світової війни активізується використання словника смерті: можемо спостерегти багато нових лексем і образів, що використовуються на позначення смерті.

До творів, у яких художньо осмислено події Першої світової війни, належить і роман прозаїка-шістдесятника Романа Андріяшика «Додому нема вороття» (1976), який літературознавці називають «ліричною сповіддю про пережите, передумане і пізнане на перехресті неспокоїних і мінливих людських доріг» [5]. Загалом тема війни займає важливе місце у творчості шістдесятників – покоління, яке пережило воєнне дитинство і відчуло на собі труднощі повоєнної доби. Саме тому їхні тексти часто відображають особистий досвід, пов'язаний із війною, що трансформується у ширше осмислення людської долі в умовах цього суспільного катаклізму. С. Квіт, аналізуючи прозу Романа Андріяшика, зауважував, що автора передусім турбує стан «загубленості» українців у вирі історичних змін, між війнами та кордонами. У його творах повсякденне життя постає через призму індивідуальних людських історій – із їхніми турботами, емоціями та пристрастями. Це життя може здаватися буденним або навіть невиразним, проте воно є справжнім і глибоко людським. Літературознавець підкреслює, що письменник не обмежувався простим відтворенням історичних подій:

навпаки, розуміння історії формується в його творчості через осмислення щоденного досвіду людини [5].

Дія досліджуваного роману відбувається в 1914-1918 роках у східній частині українських Карпат, а точніше, у південній частині Вижницького району Чернівецької області, довкола хуторів Розлуч і Вигода, що над Черемошем. Цей регіон увійшов в історію під назвою Гуцульщина, а його населення – буковинські гуцули. Українські землі в цей час стали плацдармом для бойових дій між арміями Антанти і Троїстого союзу, а народ прагнули використати уряди як Росії, так і Австро-Угорщини для досягнення своїх цілей: для поповнення лав армій, а також для забезпечення провіантом та тяглом.

Сотні молодих гуцулів були примусово мобілізовані до австрійської армії: вони змушені полишити дім, родину, господарство і вирушити на вірну погибель. «Дорога з дому завжди ніяка. Навіть коли в полонину йшли – і то або мрячить, або туман полоще» [1, с. 12] – говорить на початку твору головний герой Оксен Супора (за тлумачним словником «супора» – підпірка, «супор» – опір), який і був одним з таких «призивників» до «цісарської» армії. Цей образ неначе творився Р. Андріяшиком за власною подобою, адже у С. Квіта зустрічаємо таку характеристику письменника: «Він не був щирою людиною, відкритою світові. На його чолі відбивалося вічне протистояння з людьми та із самим собою — і не тільки внаслідок надзвичайно прикрого характеру. ... Його постійна невдоволеність тим, що маєш, немовби втілює настрій того, що не вдалося осягнути українцям у своїй давній і недавній історії» [5].

Оксен почувається самотнім: з дитинства залишившись сиротою, він відчуває, що люди довкола ворожі йому: дядько Данило Крицяк, який вважає, що небіжеві варто бути поміркованішим і обережнішим, дядькова родина, товариші, односельці. Оксен не приймає і не розуміє чужого світу, він відчуває свою інакшість: «Мене з коліски повчали чужі люди, і я ніколи не розумів, чого їм від мене треба. Чужі люди наламували мене то в один бік, то в інший, так начинили, що мене через це не покидає відчуття катастрофи. Моє життя уявляється мені суцільною халепою» [1, с. 66].

Згодом, отримавши освіту в Сучаві, він повертається в рідне село і його відчуття самотності поглиблюється, адже хлопець ще глибше усвідомлює свою відмінність від інших гуцулів: «Видно, мене таки наламали до культури, бо жоден гуцул так би не вчинив», – говорить він, коли не зважається не перелюб з дядьковою дружиною, адже в гуцулів «приголубити чужу жінку – не злочин» [1, с. 6]. З початком війни особиста невлаштованість посилюється трагедією рідного народу: «І так од війни до війни, чекаючи насильницької смерті, живуть люди. Племена і народи.

Чекаючи війни, живуть жорстоко, ганебно і дико. Коли війна – людське щастя на землі неможливе. Навіть примітивне гірняцьке, де не звикати до пісного черствого хліба і пішої дороги в сотні верств заради куцої надії» [1, с. 174]. Оксен не хоче воювати, йому здається безглуздям віддавати своє життя за цесаря, виходом з цієї ситуації він вважає бунт, боротьбу, проти чого його відмовляє Крицяк, на що хлопець відповідає: «Авжеж! Краще здохнути в сукняному мундирі» [1, с. 175].

Переламним для головного героя стає момент, коли він узяв у полон свого земляка, який був з іншого табору, і над яким потім жорстоко познущались німецькі офіцери. Оксен Супора визволяє його, і вони разом утікають з фронту.

Світ війни постає абсурдним і ворожим для Оксена: він мріє про надійно облаштоване життя і з усіх сил прагне вижити. Страх перед фізичним винищенням, нескінченністю війни, втратою батьківщини перетворює його на приреченого втікача. Це засвідчує, що екзистенціальна тривога пронизує весь роман, вона породжує невпевненість, тривогу, страх, з яких не можуть вийти персонажі Р. Андріяшика. Ці відчуття і залишаються середовищем їхнього існування.

І. Стеф'юк зауважує, що основною темою творів української літератури про Першу світову війну є тема болю. В усіх творах цього періоду ми бачимо один спільний концептуальний образ – Україна-жертва. Окрім того, дослідниця виокремлює такі основні мотиви, як «втрата (втрата віри, втрата близьких), сумнів (не тільки щодо панівної тоді певної політичної сили, а навіть і стосовно найближчих людей), зрада (щодо когось чи інтровертно спрямована)» [11, с. 123]. Погоджуючись із дослідницею, зауважимо, що сама це спостерігаємо в романі Р. Андріяшика «Додому нема вороття», герой якого розділяє світ на свій і чужий: у своєму світі він був самотній доки не зустрів Дружану. Але після недовгого щасливого подружнього життя він знову пізнає осоружну самотність: «Я раптом осягнув розумом, що кілька літ був неповноцінною особою, і це огидно – жити одинаком, позбавленим щастя. Можливо, розуміючи цю огидність, гуцули не вважали за зло – по-розбійницькому викрадали од батьків їх доньок» [1, с. 149].

Війна – це форма насильства над людиною, у творі вона постає одразу в кількох ракурсах: як глобальна трагедія, як трагедія гуцульського народу, як особиста драма героя, як трагедія кожної окремої людини. Так, Одарій Горинь, рятуючись від мобілізації, п'є відвар з тютюну: постійна небезпека, відчуття страху, підірване здоров'я призводять до того, що хлопець перетворюється на «порожнє річище», на людину кволу, податливу і зломлену, без внутрішніх спонук і мети. Відповідно, можемо констатувати,

що Р. Андріяшик демонструє вплив війни як на фізичне, так і на психічне здоров'я української людини.

Війна постає і як загибель селянської культури, адже поступово змінюється психологія народу: «Несамохіть я розмірковував, що в горах сталась підлість. Чесні та сердечні гуцули, такі чесні та щирі, що вже ними послуговується найпаскудніша покруч, ніби з переїду збаламутилися і сотнею пар рук розділили між собою куце солдатське життя того німака» [1, с. 20]. Р. Андріяшик показує як Оксеном Супорою поступово опановує страх, відчай, розпач і безнадія. Ці почуття переживає не тільки він, а й весь гуцульський народ, люди усвідомлюють, що переживають критичний період: «Ми, – як каже Крицяк, – «вийшли на кін історії» [1, с. 6]. Постійне буття в умовах колоніальної агресії, переживання черги «межових ситуацій», відчуття страху за своє життя, за життя рідних, виховують у гуцулах обережність, хитрість, лукавність, потаємність. У таких умовах на перше місце виходять не національні інтереси, а прагматичне бажання власної безпеки: «Нема! Нема в горах добрих легенів. Перевішали. Витлумили. Лишилося таке, що само дає собі руки скрутити. Мертві нейтралі! Лицарі Страху!» – говорить Оксен [1, с. 116]. Саме такою є і значна частина героїв роману. Це дає підстави для висновку, що однією з наскрізних проблем роману є переживання національного винищення українського народу, загальнонародної трагедії. Війна призводить до виродження, майже знищення давнього гуцульського народу – «найчудовішого щепу людського роду»: спустошені села, картини смерті і венеричних хвороб вражають своєю реалістичністю і трагізмом, але ще серйознішим і трагічнішим є моральне виродження людини, зміна психології гуцулів, утрата правічних духовних цінностей, відчай і зневіра, які опановують кожним: «А в світі нема за що вмирати. Все перемішалось, втратило цінність» [0, с. 120]. Твір насичений «трагедією занепаду» і песимізмом, адже Оксена Супору все ж таки забирають на фронт. Загін під керівництвом Міттельштедта перекидають з російського на італійський фронт, поранений хлопець опиняється в італійському лазареті, лікується, потім довгий час працює, щоб заробити грошей на дорогу додому. Повернувшись на Батьківщину через вісім років після війни бачить, що ситуація змінилася: у Вижницькому районі господарюють румуни, рідне село виселене, односельці-ровесники загинули, синочок був розтоптаний румунськими кінями, а дружина, втративши надію на Оксенове повернення, через горе та скруту пішла жити з нелюбим старим чоловіком. Герой переживає чергову межову ситуацію. Він розуміє, що повернувся в нікуди: довгі вісім років він мріяв про повернення додому, а виходить, що повертатись нікуди, бо немає вже всього того, що входить в поняття дому

не тільки як місця для життя, а як духовної інстанції, душевного прихистку. Врешті навіть не існує на карті такої держави, яка є його Батьківщиною. «Дім» вже не є опорою для людини, унаслідок історичних подій він сам став жертвою, сам зазнав руйнувань.

Після всіх своїх поневірянь Оксен Супора доходить висновку, що варто проливати кров лише за свою Батьківщину, свою державу й свій народ: він разом з однопумцями створює загін, воює з румунами, але їхню боївку знищують. Хлопець бачить безперспективність боротьби, спостерігає фізичне і моральне виродження народу: сифіліс, сухоти, розпуста, сваволя румунських властей, люди бояться навіть розмовляти українською. Хлопець вирішує виїхати в еміграцію до Канади.

Наостанок Оксен зустрічається з дівчиною, яка вимушена була стати повією: «Я щаслива. Мені тебе бог послав. У мене народиться син. Він буде красень. У його жилах тектиме кров гуцула» [1, с. 221]. У цих кількох рядках приховується основна думка твору: гуцульський народ не знищений повністю, навіть в найскладнішій ситуації залишається надія на те, що він, як птах фенікс відродиться з попелу і зміцніє. У романі Р. Андріяшика «Додому нема вороття» відкрита кінцівка: Оксен Супора сходить з поїзда, який везе емігрантів з України, але ми не дізнаємося нічого про його подальшу долю, письменник залишає простір для читацької уяви.

Як зауважує В. Кузьменко, Роман Андріяшик у романі «Додому нема вороття» чи не єдиний в українській літературі констатував, що за таких пекельних умов українці не стають іншими. Вони залишаються самими собою, не втрачають національної ідентичності. Герой, глибоко закорінений у національний ґрунт, несе в собі як усвідомлений, так і стихійний протест проти яничарства, нав'язування національного бездоріжжя, втрати родового коріння [6].

На відміну від досліджуваного твору Р. Андріяшика, роман Еріха Марії Ремарка «На Західному фронті без змін» [7] є одним із найвідоміших творів світової літератури про Першу світову війну. Цей роман з'явився в результаті осмислення митцем власного досвіду участі у воєнних діях, а також узагальнення спостережень і вражень інших учасників. Як відомо, у 18 років майбутній письменник під впливом потужної пропаганди пішов добровольцем на фронт Першої світової війни, він перейнявся гаслами про захист німецької унікальності та гуманізму [8]. Однак влітку 1917 році він був важко поранений, потрапив до військового госпіталю, де і пробув до осені 1918 року. Усі його юнацькі ідеалістичні уявлення розбилися вщент, він зневірився, відчував безнадію, спустошеність, марність сподівань. При цьому він упродовж багатьох років листувався зі своїм бойовим побратимом Георгом Міддендорфом, що продовжував брати участь у воєнних діях.

Ремарк просив його описувати його фронтове життя з усіма можливими деталями і в листуванні зазначав, що хоче написати роман про цю війну. Саме події, що були описані в листах товариша стали основою роману «На Західному фронті без змін».

На початку цього літературного твору зауважено: «Книга ця – ані звинувачення, ані сповідь. Це лише спроба розповісти про покоління людей, яких занапастила війна, навіть якщо хтось із них і не потрапив під снаряди» [7]. Це дає ключ для прочитання роману: автор зосереджується на особливостях сприйняття людиною всіх жахів війни. Події зображено через призму світогляду молодого солдата Пауля Баумера та його бойових побратимів, які втрачають ілюзії щодо «священної війни», романтичної ідеалізації цілей, поставлених верховним керівництвом та віру в людство.

З Паулем відбувається чимало різноманітних подій: він встигає з'їздити додому, побувати в бараках для військовополонених і повернутись до армії з чітким розумінням того, що всі його побратими вже мертві чи то від ворожої кулі, чи то від рішень і дій командування, які сприйняли когось за дезертира. Закінчується роман смертю головного героя [7]. Після ще однієї газової атаки він лікувався у шпиталі, саме воду стає відомо, що США вступає у війну і для Німеччини війна програна. За декілька тижнів до закінчення війни він помирає, чуючи до цього в доповідях про стан справ на війні лише «На Західному фронті без змін».

Автор показує нелюдські умови, в яких перебувають солдати на фронті та жахливу антисанітарію. Е.М. Ремарк пише про масовані обстріли, від яких доводиться ховатись в землі, окопах, бліндажах та газових атаках, які забирають життя сотень солдатів. Особливо вражає епізод твору, коли виявляється, що з 150 осіб в роті залишається всього 32, до яких потім прибуває поповнення.

Як слушно зауважує С. Романчук, сенс роману «На Західному фронті без змін» Е.М. Ремарка – показати сучасникам і читачам майбутніх поколінь, що людина не має жодного морального права доводити справу до війни, вважати себе «унікальною» і зверхньою перед іншими, адже це неодмінно призведе до величезних втрат, трагедій і людей, які коли б війна не закінчилась – більше ніколи не зможуть жити в спокої [8].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у світовій літературі ХХ століття Перша світова війна як текст представлена в літературних текстах письменників різних мистецьких поколінь і національних літератур, створюючи потужний художньо-естетичний і семантичний пласт. Зокрема події Першої світової війни відображено в романі українського письменника-шістдесятника Р. Андріяшика, де зацентровано на світовідчуттях кожної окремої людини й усього народу в умовах

суспільного катаклізму, яким стала війна на українських землях. Головний герой Оксен Супора, маючи пацифістські погляди, примусово мобілізований на фронт для захисту імперських інтересів і амбіцій Австро-Угорської імперії, перебуваючи в межовій ситуації, він переконується в безглузді й антигуманному характері війни. Найвидатнішим твором німецької літератури про Першу світову війну став роман «На Західному фронті без змін», автор якого Е.М. Ремарк, узагальнивши власний досвід і проаналізувавши широкий суспільний контекст, через світосприйняття молодого солдата Пауля Баумера демонструє, як молоде покоління німців звільняється від впливу пропаганди й усвідомлює злочинну сутність війни.

Спільним для обох творів є їхній песимістичний характер, фокалізація (події й ситуації зображено через призму світосприйняття учасника бойових дій – героя (Оксена Супори і Пауля Баумера), який усвідомлює злочинну сутність війни), прагнення продемонструвати антигуманістичну й абсурдну природу війни й попередити людство щодо її повторення.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в залученні інших творів світової літератури до порівняльно-зіставних студій, присвячених особливостям художнього відображення подій Першої світової війни в різних літературах.

Література:

1. Андріяшик Р. Додому нема вороття: роман. Київ, 1976. 223 с.
2. Гром'як Р. Перша світова війна в перших художніх візіях українських письменників. Українсько-польські літературні контакти. Київські полоністичні студії. Т. IV. Київ: Вид. центр «Київський національний університет», 2003. С. 273–287.
3. Денисов С., Кардаш Д. Воєнний конфлікт: зміст та співвідношення з близькими поняттями. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки». Дніпропетровськ, 2012. №1(2). С. 107-113.
4. Захарчук І. Досвід війни у художній свідомості шістдесятників. Дивослово. 2007. №6. С. 42-48.
5. Квіт С. Думна дорога. URL: <http://meta.ua/ua/getpage.asp?q>. (дата звернення: 12.12.2022).
6. Кузьменко В. Люди зі страху не можуть творити історію (екзистенційна концепція страху в епічних полотнах Р. Андріяшика). URL: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/374/362>
7. Ремарк Е.М. «На Західному фронті без змін» / переклад із німецької К. Гловацька. Харків: КСД, 2018, 240 с.
8. Романчук С.М, Образ «втраченого покоління» у творчості Еріха Марії Ремарка: сучасні координати висвітлення: монографія. Київ, 2020.
9. Сірий С. Сутність понять «локальна війна» і «воєнний конфлікт» та їх типологія. Політичний менеджмент. Київ, 2006. № 4. С. 124-134.
10. Слабошпицький М. Подолання страху і пошук надії. Дивослово. 2003. №10. С. 5-7.

11. Стеф'юк І. Перша світова війна як суспільна норма та суспільна аномалія (філософський та літературознавчий аспекти). Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія. 2013. Вип. 665-666. С. 120-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2013_665-66. (дата звернення: 12.02.2026).
12. Тарнашинська Л. Думна дорога Романа Андріяшика: Післяслово до творчого вечора. Літературна Україна. 1997. № 45(4762). С. 3.
13. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарука. Київ: Абрис: 2002. 743 с.
14. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. вид^о перероб. і доп. Київ: Голов. Ред. УРЕ, 1986. 796 с^о.
15. Keegan J. A History of Warfare. N.Y.: Alfred A. Knopf Inc., 1991. 456 p.

References:

1. Andriiashyk, R. (1976). *Dodomu nema vorottia: roman* [There is no return home: a novel]. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Hromiak, R. (2003). *Persha svitova viina v pershykh khudozhnikh viziiakh ukrainykykh pysmennykiv* [The First World War in the First Artistic Visions of Ukrainian Writers]. *Ukrainsko-polski literaturni kontakty. Kyivski polonistychni studii* [Ukrainian-Polish Literary Contacts. Kyiv Polish Studies]. Т. IV. Kyiv: Vyd. tsentr «Kyivskyi natsionalnyi universytet. 273–287. [in Ukrainian].
3. Denysov, S., Kardash, D. (2012). *Voiennyi konflikt: zmist ta spivvidnoshennia z blyzkymy poniattamy* [Military conflict: content and correlation with related concepts]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii «Iurydychni nauky»* [Bulletin of the Alfred Nobel University of Dnipropetrovsk. Series "Legal Sciences"]. 1(2). 107-113. [in Ukrainian].
4. Zakharchuk, I. (2007). *Dosvid viiny u khudozhnii svidomosti shistdesiatnykiv* [Experience of war in the artistic consciousness of the sixties]. *Dyvoslovo* [Dyvoslovo]. 6. 42-48. [in Ukrainian].
5. Kvit, S. *Dumna doroha* [Dumna doroga]. Retrived from: <http://meta.ua/ua/getpage.asp?q>. [in Ukrainian].
6. Kuzmenko V. *Liudy zi strakhu ne mozht tvoryty istoriiu (ekzystentsiina kontseptsiiia strakhu v epichnykh polotnakh R. Andriiashyka)* [People cannot create history out of fear (the existential concept of fear in the epic paintings of R. Andriyashik)]. Retrived from: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/374/362>. [in Ukrainian].
7. Remark, E.M. (2018). «*Na Zakhidnomu fronti bez zmin*» [“On the Western Front Without Changes”] / pereklad iz nimetskoi K. Hlovatska. Kharkiv: KSD. [in Ukrainian].
8. Romanchuk, S.M. (2020). *Obraz «vtrachenoho pokolinnia» u tvorchosti Erika Marii Remarka: suchasni koordynaty vysvitlennia: monohrafiia* [The Image of the “Lost Generation” in the Works of Erich Maria Remarque: Modern Coordinates of Coverage: Monograph]. Kyiv, 2020. [in Ukrainian].
9. Siryi, S. (2006). *Sutnist poniat «lokalna viina» i «voiennyi konflikt» ta yikh typolohiia* [The Essence of the Concepts “Local War” and “Military Conflict” and Their Typology]. *Politychnyi menedzhment* [Political Management.]. 4. 124-134. [in Ukrainian].
10. Slaboshpytskyi, M. (2003). *Podolania strakhu i poshuk nadii: Proza Romana Andriiashyka* [Overcoming fear and searching for hope]. *Dyvoslovo* [Dyvoslovo]. 10. 5–2. [in Ukrainian].

11. Stefiuk, I. (2013). Persha svitova viina yak suspilna norma ta suspilna anomaliia (filosofskyi ta literaturoznavchyi aspekty) [The First World War as a social norm and a social anomaly (philosophical and literary aspects)]. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Filosofiia [Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Philosophy]. 665-666. 120-124. Retrived from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2013_665-66. [in Ukrainian].
12. Tarnashynska, L. (1997). Dumna doroha Romana Andriyashyka: Pisljaslovo do tvorchoho vechora [The Thoughtful Path of Roman Andriyashik: Afterword to the Creative Evening]. Literaturna Ukraina [Literaturna Ukraina]. 45(4762). 3. [in Ukrainian].
13. Shynkaruk, V.I. (2002). Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Kyiv: Abrys. [in Ukrainian].
14. Shynkaruk, V.I (1986). Filosofskyi slovnyk [Philosophical Dictionary]. Kyiv: Holov. Red. URE. [in Ukrainian].
15. Keegan, J. (1991). A History of Warfare. N.Y.: Alfred A. Knopf Inc. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.05.2026